

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

College van B&W van Gemeente Amstedeam
T.a.v. Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied
Ebbehout 31
1507 EA Zaandam

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Onze referentie
1171256

Olonummer
6238435

Bijlagen
0

Datum 11 augustus 2021
Betreft Wabo advies omgevingsvergunning rijksmonument

Naam Aquariumgebouw Artis
Adres Plantage Middenlaan 53
Postcode/plaats 1018DC Amsterdam
Gemeente/provincie Amsterdam; Noord-Holland;
Monumentnummer 4108

Geacht college,

Op 19 juli 2021 vroeg u mij u te adviseren over de voorgenomen wijziging(en) van bovengenoemd monument op grond van artikel 2.26, derde lid, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) in samenhang met artikel 6.4, eerste lid onder a, van het Besluit omgevingsrecht (Bor). U heeft mij daartoe de aanvraag om een omgevingsvergunning toegezonden.

Advies

Ik adviseer u de gevraagde omgevingsvergunning te verlenen met daaraan verbonden de voorschriften:

- dat de 2D en 3D opnames van het diorama worden toegevoegd aan de stukken bij de aanvraag;
- dat het diorama na de asbestsanering en restauratie van het Aquariumgebouw wordt teruggebracht conform de situatie zoals vastgelegd in de 3D opname.

Hieronder licht ik toe hoe ik tot dit advies ben gekomen. Bij de beoordeling heb ik de stukken betrokken zoals deze zijn ingediend bij de aanvraag.

Het plan

De aanvraag betreft de sloop/demontage en het op termijn terugbrengen van het Heimans Diorama in het Aquariumgebouw vanwege asbestsanering.

Het uit 1882 daterende Aquariumgebouw zal binnenkort worden gerestaureerd. Over dat plan heb ik u eerder geadviseerd (onder referentienummers 121325). Vooruitlopend op de restauratie zal er sanering plaatsvinden van de met asbest besmette ruimtes. In één van die ruimtes bevindt zich het Heimans Diorama.
Motivering

Het Heimans diorama werd in 1926 samengesteld door P.L. Steenhuizen, destijds taxidermist van Artis. Het verbeeldt een Texels duinlandschap, bestaande uit een door W.G. F. Jansen beschilderd achterdoek met daarvoor een stilleven dat is opgebouwd uit zand, gedroogd botanisch materiaal, opgezette dieren en licht- en geluideffecten.

Deze vorm van natuurpresentatie -waarin opgezette dieren worden opgesteld in een nagebootste biotoop bestaande uit botanisch materiaal en andere (nagemaakte) natuurelementen voor een geschilderd achterdoek- wordt ook wel een habitat diorama genoemd. Dergelijke natuurhistorische **diorama's maakten** eind negentiende en begin twintigste eeuw hun opgang in de Europese zoölogische en natuurhistorische musea. Het Heimans Diorama past geheel in die ontwikkeling.

Het diorama werd destijds **gemaakt in de 'rotonde'** aan de oostzijde van het Aquariumgebouw. Dit gebouwdeel -oorspronkelijk gebouwd als collegezaal- is bouwkundig aangepast om het diorama te huisvesten en toegankelijk te maken. Hiermee is het Heimans Diorama niet alleen onderdeel van de collectie van Artis, maar tevens onderdeel van het gebouwde rijksmonument.

Het is van monumentale waarde als ensemble van collectie- en gebouwgebonden onderdelen en het is als habitat diorama van hoge cultuurhistorische waarde als zeldzaam voorbeeld van deze vorm van natuurpresentatie. Het is als zodanig van belang als hoofdstuk in de geschiedenis van het presenteren van natuur en meer specifiek de ontwikkeling **van diorama's; als het samengaan van taxidermie, schilderkunst en theatrale enscenering; en als product van 'natura artis magistra'**, de bijzondere samenhang tussen natuur, kunst en wetenschap.

Een substantieel deel van het diorama is nog oorspronkelijk. In 1983 heeft het een ingrijpende restauratie ondergaan waarbij het grootste deel van het landschap (de gedroogde planten en opgezette dieren) is vernieuwd conform de oorspronkelijke opzet, met behoud van de gehele oorspronkelijke onderconstructie en het geschilderde achterdoek.

Bij de asbestinventarisatie voorafgaand aan de restauratie van het aquariumgebouw is ook in het diorama asbest aangetroffen. Omwille van een veilige toegankelijkheid voor publiek en personeel zal dit gesaneerd moeten worden. Uit onderzoek is echter gebleken dat het niet mogelijk is om het asbest uit het duinlandschap te verwijderen. Dat geldt ook voor de onderconstructie van het landschap die is opgebouwd uit ruw geschaafde houten delen. Deze onderdelen moeten daarom als verloren worden beschouwd. Het achterdoek daarentegen kan wel worden gesaneerd. Dit zal worden gedemonteerd en tijdelijk elders worden opgeslagen.

Het is de intentie van Artis en de Heimans en Thijssen Stichting om dit unieke ensemble na de sanering terug te brengen om het ook aan volgende generaties te kunnen tonen. Het restauratie- en verbouwingsplan voor het Aquariumgebouw voorziet qua routing en bouwkundige ingrepen dan ook in de terugkeer van het diorama. In de nieuwe situatie loopt de bezoekersroute met hellingbaan langs de ruimte van het diorama, waardoor de publiekstoegankelijkheid wordt vergroot en het diorama sterker deel uitmaakt van het gebouw en de beleving.

Met het oog op de noodzakelijke demontage is het diorama onlangs alzijdig en nauwgezet geïnventariseerd en gedocumenteerd, zowel 2D (fotorapportage met beschrijving, waaronder technische gegevens van alle onderdelen, materialen, flora en fauna) als 3D (digitale driedimensionale opname). Hiermee is de huidige situatie minutieus vastgelegd en is de basis aanwezig om in de toekomst een betrouwbare reconstructie te kunnen maken. Ten behoeve daarvan adviseer ik deze rapportages -zodra ze gereed zijn- aan de aanvraag toe te laten voegen.

Conclusie

Met de sloop en demontage van het diorama gaan cultuurhistorische waarden verloren. Gelet echter op de (financiële) omstandigheden, de noodzaak tot asbestsanering en de reeds uitgevoerde inventarisatie en documentatie van het diorama, kan ik instemmen met het plan. Voorwaarde daarbij is wel dat het diorama wordt teruggebracht conform de huidige situatie, die grotendeels overeenkomt met de oorspronkelijke opzet en die is vastgelegd met de 3D scan. Dit betekent dus restauratie van het geschilderde doek en volledige reconstructie van het duinlandschap met gedroogde flora en opgezette dieren. Ook het aanbrengen van licht- en geluidseffecten hoort daarbij. Middels een getrouwe reconstructie kan het verlies aan monumentale waarden worden beperkt.

Ondanks de bedoeling het diorama na sanering te restaureren en reconstrueren, is hierover enige onzekerheid vanwege de hoge kosten die hiermee gemoeid zijn en de financiële situatie van de verantwoordelijke partijen. Afgezien echter van dit financiële voorbehoud, staan alle verbouwingsplannen (routing Aquariumgebouw) en werkzaamheden (documentatie, sanering en bouwkundig) in het teken van terugkeer van het diorama. Ik geef u in overweging om met betrokken partijen nadere procesafspraken vast te leggen over het vervolg.

Uitgangspunten

Voor meer informatie over aanpassing, restauratie en verduurzaming van rijksmonumenten kunt u onder andere terecht bij **'Uitgangspunten en overwegingen advisering gebouwde en groene rijksmonumenten'** op www.cultureelerfgoed.nl en op www.stichtingerm.nl

Afschrift en tekeningen

Graag wijs ik u erop dat u op grond van het Bor verplicht bent een afschrift van het ontwerpbesluit en van de beschikking, beide met bijbehorende stukken, op te sturen naar de minister van OCW, via het Omgevingsloket online of omgevingsvergunning@cultureelerfgoed.nl.

Vragen

Mocht u nog vragen hebben over de inhoud van dit advies, dan kunt u contact opnemen met de contactpersoon die in het briefhoofd vermeld staat.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,